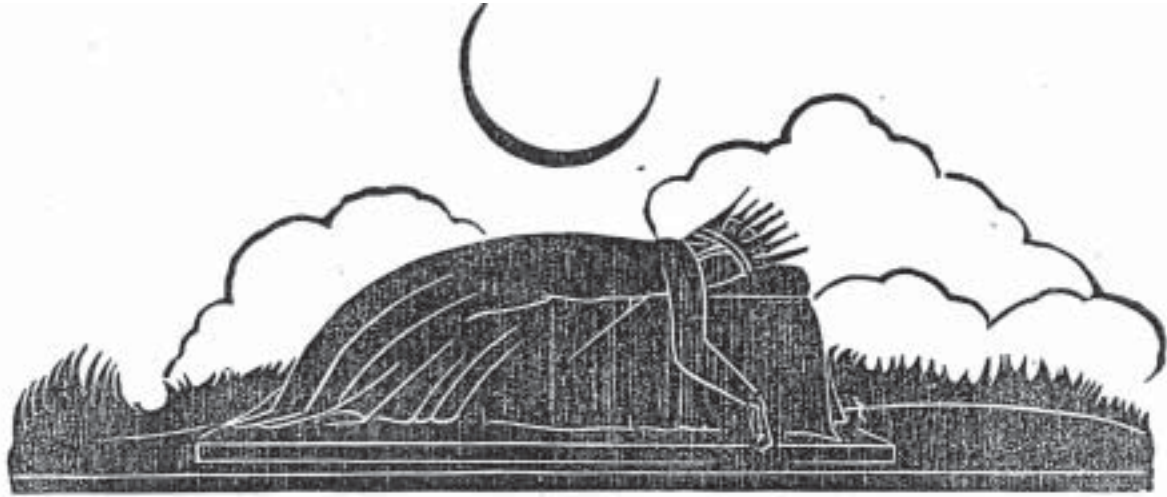

Hamlet och Gertrud

Text: Tarja Kempainen

Teaterkungen sover i trädgården Träsnitt av E.G. Craig

Jag väljer att koncentrera mitt studium av Hamlet på Gertruds centrala roll i dramat. Den Hamletversion jag kommer att referera till är Britt G Hallqvists översättning, utgiven på Ordfronts förlag 1991. Jag vill bara kort nämna den stora skillnad mellan översättningarna jag läste, först Hagbergs översättning i Sven Collbergs revision från 1968 utgiven på Gleerups därefter den tidigare nämnda. Vilken skillnad! Hallqvists översättning är lättillgänglig och frisk i språket. Det blev två helt olika läsningar.

Trots Gertruds frånvaro på scenen och det lilla vi egentligen får veta om henne, är hennes roll i Hamlet oerhört väsentlig. Hamlets sinnesstämningar och dramats första vändpunkt handlar om Gertruds val. Redan i första aktens andra scen blir det klart att Hamlet framför allt känner vämjelse över Gertrud. Hamlet anklagar Gertrud för att inte sörja med hjärtat, bara med:

”...sorgens alla former, bruk och later som visar vad jag är. Allt detta syns, det är en roll som vem som helst kan spela. I hjärtat bär jag det som är förmer än detta sorgens hölje som ni ser.”

Så snart efter sin makes död har Gertrud valt att gifta om sig med sin svåger. Detta väcker ont blod hos

Hamlet. I första aktens femte scen får Hamlet vatten på sin kvarn genom mötet med sin fars vålnad. Koncentrationen ligger på Gertruds falskspeleri. Hon har varit ”...förklädd till helgon... men tröttnat” och: ”...sida vid sida med en ljusets ängel och söker sig till as...”

Hamlet reagerar med förakt och avsky på sin moders handlande. Den mördade fadern däremot får stå för allt det dygdiga. Moderns handlande drar undan det troskyldiga hos Hamlet och gör honom omedelbart till en beräknande konspiratör och mördare för att ta hämnd på den nye kungen. Hamlets ungdom gör att han inte kan acceptera fler nyanser än svart och vitt. Han är absolut i sitt synsätt. Det är egentligen märkligt att Hamlet reagerar mycket kraftigare på Gertruds handlande än på farbroderns brodersmord. Marilyn French belyser detta i *Manligt och kvinnligt* i Shakespeares diktning utgiven 1982 på Askild & Kärnekull Förlag AB. Vålnaden kallar Claudius en orm, lömska bock, as. Men även för din farbror, min broder. Vålnaden inleder med att fördöma Gertruds handlande, inte mordet!

Den första vändpunkten i Hamlet kommer med vålnadens inträde och samtal med Hamlet. Den är helt avgörande för dramats utveckling. Vålnadens budskap och önskan blir en självuppfyllande profetia som handlar om hämnd och Gertruds

skuld. För vålnaden beklagar Gertruds otrohet i första hand även om han inte vill att Hamlet ska hämnas henne utan brodern. Hennes tid kommer:

”...Men hur du än må sköta detta uppdrag, håll sinnet rent, låt inte hämnden drabba din moder. Överlämna henne du åt Herrens dom och samvetskvalens törne som stinger hennes bröst....”

Och just därför tycker jag att ett av dramats huvudteman är just Gertruds svek mot Hamlet Svek ur Hamlets synvinkel för Hamlet kan inte acceptera moderns sexualitet. Sexualiteten kommer till uttryck genom att hon väljer en ny make. Därför kan man också säga att temat i Hamlet rör sig kring en sons svårigheter att acceptera en moders sexualitet liksom att en moder (kvinna) gör egna val och har en egen vilja utanför mannen/familjen. Fadern får stå för något rent och helgonlikt, utan sexualitet. Hela Hamlets uppträdande blir det omvända efter mötet med vålnaden. Hamlet uppfattar jag i dramats inledning som en troskyldig yngling något nedstämd efter faderns död. Efter mötet med sin fars vålnad blir han beräknande, spelar tokig för att kunna genomföra sin hämnd. I tredje aktens första scen ger Ofelia sin syn på Hamlets förändring: (s 72)

"O, vilken ädel själ som här har brutit!
Den lärdes skarpsyn, kavaljerernas språk,
soldaternas svärd, vårt rikets hopp och ros,
den riddersman som varit smakens spegel
och hövskhetens mönster, han, ett mål
för allas blickar - allt förstört, förbi!
Och jag, den mest eländiga bland kvinnor,
som njöt hans löften liksom skön musik,
jag måste se hur hans geni blir ostämt
som spel av spruckna klockor, gällt och falskt,
och hur hans ungdoms makalösa blomstring
förstörs av sinnessjukdom. Stackars jag
som sett vad jag sett och ser idag!"

Jag tycker att man här kan se att Hamlet förvärvat kunskaper i härskarteknik som nu kommer till full användning. Hans spelade dårskap är en del i det. Hans fader hade varit en renässansfurste och Hamlet hade lärt sig en del av honom och han studerade vid Wittenberg och studerade kanske Machiavelli eller andra texter för furstar. Hamlet får alltså inte ta hämnd på modern och därför tar han istället hämnd på Ofelia och låter henne bli en del av hans plan utan hennes vetskap. Jag tycker inte att Hamlets handlande visar på något nyckfullt eller tillfälligheternas spel, utan varje sak han företar sig efter vålnadens besök är noggrant uträknade. Det han säger i första aktens femte scen visar det.

"...Men kom nu
och svär som nyss, så sant Gud hjälper,
att även om jag bär mig konstigt åt-
för kanske finner jag det lämpligt
att spela narr och låtsas bli förryck-
lova och svär att när ni ser mig sådan,
ni aldrig lägger armarna i kors,
skakar på huvudet och rynkar pannan
och kommer med insinuant fraser..."

Vålnadens besök är egentligen Hamlets förbannelse. Vålnaden säger sanningen som jag uppfattar att Hamlet redan anat sig till. Kanske är det så som Fagerberg påpekar i sin bok "Som en tättings öga" (1996) att just det att Hamlet var en prins och säkert skolad i politik egentligen inte borde ha reagerat så hårt mot sin moder. Redan innan Hamlets vetskap om att fadern blivit mördad är han mycket hård i sin dom mot sin moder. Kanske var giftermålet med svågern ett politiskt viktigt drag. Han borde haft förståelse för det politiska spelet. Fagerbergs hypotes är att vad Shakespeare egentligen gjorde var att ge röst åt sin vän earlen av Essex genom Hamlet. Han hade varit drottning Elizabeths gunstling men

halshuggits av sina politiska meningsmotståndare år 1601. Och att Hamlets avsky över Gertruds handlande var Shakespeares kritik av drottning Elizabeths. Kanske är vålnaden i Hamlet Shakespeares alter ego...

Dramat lämnar många obesvarade frågor och vissa frågor ställs överhuvudtaget inte. Men oundvikligen måste frågan om Gertruds skuld penetreras. Och hur fri var hon i sitt handlande? Drevs Gertrud av kärlek eller politiskt spel, eller blev hon förd bakom ljuset? Enligt Fagerberg var det uteslutet att Gertrud skulle haft ett förhållande med svågern innan kungamordet. Han anser att drottningen måste varit minutiöst kontrollerad och påpassad. Själv känner jag mig tveksam till Fagerbergs påstående.

Det finns väl ett otal exempel på både drottningar och kungar i historien som roat sig på annat håll. Jag tycker är att vi får veta ytterst lite om Gertrud. Enligt Fagerberg har Shakespeare valt att ...avslöja Gertrud som sensuell och omdömeslös... (43). Jag håller inte med om det. Jag tycker att hon visar på förmåga att döma Hamlets tillstånd. Trots Polonius försäkringar om att Hamlets dårskap beror på hans kärlek till Ofelia visar drottningen tveksamhet till den förklaringen (II:2). Tidigare i samma scen har hon trots sig veta anledningen till Hamlets tungsinne:

"..Nog vet jag skälet: att hans fader dog,
och att vi gifte oss i sådan hast. "

I den tredje aktens fjärde scen tycker jag att drottningens oskuld i mordet på kungen blir tydlig. Jag tycker att hon reagerar mycket kraftigt när sanningen blir klar för henne. Men hon tar inte Hamlets parti. Hon tvivlar på Hamlet och fortsätter tro att han är tokig. Hon väljer svågern framför Hamlet. Hon har en skuld i att Hamlet mördas av Laertes och Claudius. Kanske man här kan tala om den omdömeslöshet som Fagerberg talar om.

Ofelia: "Och kommer han aldrig igen?"
Gravyr från målning av Arthur Hughes

Varför Hamlet?

Denna recension av Sven Fagerbergs *Som en tättings öga* (Atlantis 1996) skrevs för Bokpoolen i Lund, ett numera avsomnat projekt.

Varför Hamlet? Vad är det Shakespeare vill ha sagt? Sven Fagerberg presenterar i sin bok *Som en tättings öga* en personlig tolkning av Shakespeares mest spelade pjäs, något som blir till en mycket spännande läsning.

Hamlet är inte en helgjuten person; hans handlingar är inte alltid motiverade i pjäsen. Detta beror enligt Fagerberg på att Hamlet inte bara är Hamlet utan något utöver det: Shakespeare har smält samman en gammal historia om den danske prinsen med en inre pjäs, som gestaltar den samtida lord Essex. Essex var upprorsman och f d gunstling hos drottning Elisabeth, och blev avrättad av denna. Fagerberg menar att lord Essex var igenkännbar i pjäsen för Shakespeares samtida, utan att vara tydlig nog för att rendera författaren bestraffning.

Hamlet är deprimerad och arg på sin moder Gertrud redan innan han misstänker att fadern blivit mördad. Varför? För att Hamlet "är" Essex, och Essex har all anledning att vara förbittrad. Hans känslor mot Elisabeth blir Hamlets mot Gertrud. Sven Fagerberg diskuterar pjäsen akt efter akt, och gör nedslag i handling och språk. Paralleller dras till andra pjäser av Shakespeare, dåtidens England och moderna uttolkare som Joyce och Eliot. Hans syn på Hamlet är kanske inte helt ny i de invigdas skara, men åtminstone för mig. Och för mig är den ny som en uppenbarelse, eller insikt: Hamlet som har fascinerat blir nu dubbelt fascinerande.

Som en tättings öga är en njutning att läsa, och pockar på att läsas om. Som shakespeareintresserad är det bara att buga och tacka!

Text: Katarina Bernhardsson